

MOLIYAVIY XAVFLAR TASNIFINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Jabborov Azamat

Iqtisodiyot va moliya vazirligida
boshqarma boshlig'i, PhD
E-mail: Azamat.Jabborov@imv.uz
ORCID: 0009-0001-4721-1855

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy xavflarni boshqarishda xavflar tasnifini ishlab chiqish zaruriyati va uning afzalliklari, xavflar statistikasini yuritishda tasnifning ahamiyati hamda tasnifdan davlat moliyasini boshqarish tizimida foydalanish masalalari bayon etilgan. Shuningdek, davlat moliyaviy nazorati tarkibiy qismi sifatida moliyaviy xavflar tasnifining tarkibi va undan foydalanilishiga qaratilgan takliflar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: moliyaviy xavflar, moliyaviy huquqbuzarliklar, davlat moliyaviy nazorati, davlat byudjeti, dastlabki nazorat, joriy nazorat, valyuta kursi, foiz stavkasi, normativ huquqiy hujjatlar.

Аннотация

В данной статье изложена необходимость разработки классификации рисков в управлении финансовыми рисками и ее преимущества, значение классификации в ведении статистики рисков, а также вопросы использования классификации в системе управления государственными финансами. Также представлены предложения, направленные на состав и использование классификации финансовых рисков как составной части государственного финансового контроля.

Ключевые слова: финансовые риски, финансовые правонарушения, государственный финансовый контроль, государственный бюджет, предварительный контроль, текущий контроль, валютный курс, процентная ставка, нормативно-правовые акты.

Abstract

This article describes the need to develop a risk classification in managing financial risks and its advantages, the importance of classification in maintaining risk statistics, and the issues of using classification in the public finance management system. Also presented are proposals aimed at the composition and use of the classification of financial risks as an integral part of state financial control.

Keywords: financial risks, financial offenses, state financial control, state budget, preliminary control, current control, exchange rate, interest rate, regulatory legal acts.

KIRISH

Moliyaviy xavflar haqida gap borganda, avvalo, moliyaviy oqimlarning asosiy vazifalari, natijalari hamda natijalar bo'yicha ma'lumotlarni jamlash, qayta ishlash va tahlil qilish orqali davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilishga e'tibor qaratilishi lozim.

Bugungi kunda moliyaviy xavflarni aniqlashning asosiy sababi davlat moliyaviy nazoratini amalga oshirishga ko‘maklashish hisoblanadi. Bunda asosiy e‘tibor moliyaviy xato va kamchiliklar faktlarini aniqlash, ularni bartaraf etish yoki javobgarlik masalalariga qaratiladi. Shu o‘rinda tashkilotlar moliyaviy faoliyati bilan bog‘liq me‘yoriy-huquqiy hujjatlarga amal qilinishini nazorat qilish birinchi o‘rinda turadi.

O‘z navbatida, me‘yoriy-huquqiy hujjatlarga amal qilish, avvalo, ularga rioya qilinmaganlik holatlari xavflarini aniqlash imkonini beradi hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini qo‘shimcha ma‘lumotlar bilan ta‘minlaydi.

Shuning uchun ham mamlakatimizda “moliyaviy xavflar” va “moliyaviy huquqbuzarliklar” tushunchalari ko‘pincha bir ma‘noda qo‘llaniladi. Buning natijasida moliyaviy huquqbuzarlik holatlari ayni paytda moliyaviy xavflar sifatida ham qaralmoqda.

Bizningcha, mazkur holatni tadqiq qilish uchun moliyaviy xavflar bo‘yicha olimlarning fikrlarini o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Rus olimlari Ye.G.Knyazeva va boshqalar tomonidan moliyaviy xavflarga ta‘rif berilgan bo‘lib, unga ko‘ra moliyaviy xavflar – “moliyaviy resurslarni yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin bo‘lgan qarorlarning qabul qilinishi” sifatida ta‘riflangan¹.

A.K.Solodovning fikriga ko‘ra, moliyaviy risklar – bu tashkilotning pul mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish, moliyaviy resurslar hajmi hamda tarkibi va ular orqali moliyaviy holatining noaniq ravishda o‘zgarishiga olib keladigan hodisalardir².

M.Woods va K.Dowd fikricha, moliyaviy xavflar – maqsadlarga erisha olmaslik natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo‘qotishlar ehtimolining kelib chiqishidir. Bunda xavflar xorijiy valuta kurslari, foiz stavkalari, tovar narxlari, aksiyalar bahosi, kredit sifati, likvidlik kabi kategoriyalardagi noaniqliklarni aks ettiradi.³

Karen A.Horcher o‘zining moliyaviy xavflarni boshqarish asoslari bayon etilgan asarida moliyaviy xavflarning yuzaga kelish manbalarini keltirib o‘tgan⁴:

- Foiz stavkalari, valyuta kurslari va tovar narxlari kabi bozor o‘zgarishlari.
- Xaridor va buyurtmachilar kabi tashkilotlar harakatlari va operatsiyalari.
- Tashkilot ichidagi xodimlar, jarayonlar va tizimlar harakatlari hamda muvaffaqiyatsizligi natijalari.

Yuqoridagi fikrlardan ko‘rishimiz mumkinki, moliyaviy xavflar qamrovi keng bo‘lib, ular tarkibiga normativ-huquqiy hujjatlarga amal qilinishidan tashqari, bozor konyukturasi, iqtisodiy faoliyat va moliyaviy tizimlardagi o‘zgarishlar kabi normativ hujjatlar asosida tartibga solinmaydigan masalalar ham qamrab olinadi. Shu sababli,

¹ Князева Е.Г., Юзвович Л.И., Луговцов Р.Ю., Фоменко В.В.. Финансово-экономические риски. Учебное пособие. Екатеринбург Издательство Уральского университета. 2015г. 114 стр.

² Солодов А.К., Основы финансового риск-менеджмента. Издание Александра К. Солодова М.: 2018г. 286 стр.

³ Woods M., Dowd K., Financial Risk Management for Management Accountants. The Society of Management Accountants of Canada, the American Institute of Certified Public Accountants and The Chartered Institute of Management Accountants. 2008 y. 30 p.

⁴ Horcher K.A., ESSENTIALS of Financial Risk Management. John Wiley & Sons, Inc. 2005 y.272 p.

bizningcha, moliyaviy huquqbuzarlik va moliyaviy xavflar tushunchalarini bir-biridan ajratish maqsadga muvofiq.

METODOLOGIYA

Tadqiqot metodologiyasi sifatida moliyaviy xavflar bo'yicha mavjud nazariy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va xorijiy manbalarni tizimli o'rganish, solishtirma tahlil qilish hamda umumlashtirish usullari qo'llanildi. Shuningdek, davlat moliyasini boshqarish tizimidagi moliyaviy xavflarga oid statistik va tahliliy ma'lumotlardan foydalanib, ularning tarkibiy va mantiqiy tahlili amalga oshirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Moliyaviy huquqbuzarliklarni moliyaviy xavflar tarkibidagi yo'nalish sifatida ko'rish, masalani yanada tushunarliroq shaklda o'rganish imkonini yaratadi. Shunday konsepsiyadan kelib chiqiladigan bo'lsa, moliyaviy xavflar tasnifida moliyaviy huquqbuzarliklar yuzaga kelishi ehtimolini hisobga olish kerak bo'ladi. Lekin shu o'rinda moliyaviy huquqbuzarliklar moliyaviy xavflarning har bir turi va yo'nalishida yuzaga kelishi mumkinligini ham e'tiborga olish lozim. Moliyaviy huquqbuzarliklar barcha moliyaviy xavflar doirasida uchrashi mumkin. Shu sababli ular alohida guruh sifatida emas, balki har bir xavf turida tahlil qilinishi lozim. Bundan shunday xulosa qilish mumkinki, moliyaviy huquqbuzarliklar xavflarini moliyaviy xavflar tarkibida alohida yo'nalish sifatida shakllantirish shart emas. Shuning uchun ham moliyaviy xavflar tasnifida asosiy e'tiborni moliyaviy xavflarning yuzaga kelishi va salbiy ta'sirlarini guruhlashga qaratish kerak.

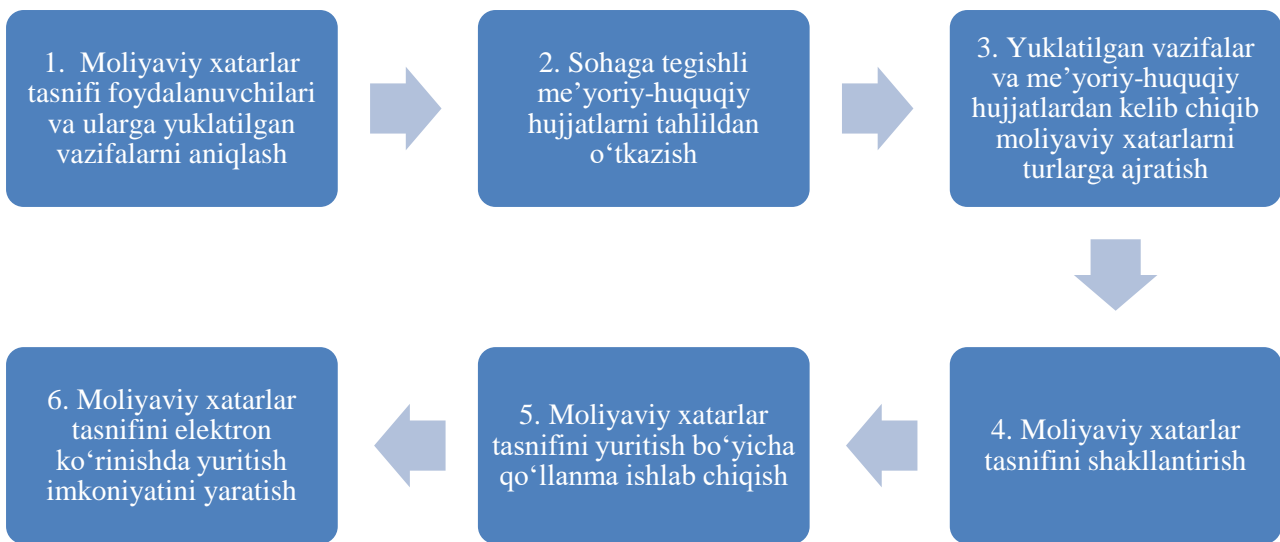
Moliyaviy xavflar tasnifining afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

- Moliyaviy xavflarga nisbatan bir xil konseptual yondashuv shakllanadi.
- Moliyaviy xavflar bo'yicha barcha vazirlik va idoralarning "bir tilda so'zlashishi" imkoniyati yaratiladi.
- Xavflarni guruhlash orqali barcha vazirlik va idoralarda tahlil qilish uchun yagona asos paydo bo'ladi.
- Yagona moliyaviy xavflar tasnifi orqali xavflarni baholash bo'yicha qo'shma axborot tizimini yaratish va boshqarish imkoniyati yaratiladi.
- Moliyaviy xavflarni guruhlash va tahlil qilish orqali bir turdagi ko'p uchraydigan xavflarni minimallashtirishga erishiladi va boshqalar.

Moliyaviy xavflar tasnifi quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Moliyaviy xavflarga nisbatan bir xildagi konseptual yondashuv shakllanadi.
- Moliyaviy xavflar bo'yicha barcha vazirlik va idoralarning o'zaro samarali hamkorligi uchun sharoit yaratiladi.
- Xavflarni guruhlash va tahlil qilish orqali turdosh xavflarni aniqlash va ularni kamaytirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Moliyaviy xavflar tasnifi to'g'risida aytish mumkinki, uning ko'pgina elementlari aslida mavjud bo'lishi mumkin. Bu tasnifning asosiy qismi sifatida moliyaviy xavflar turi va toifalarini keltirishimiz mumkin.

1-rasm. Moliyaviy xavflar tasnifini ishlab chiqish va undan foydalanish jarayoni¹.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, moliyaviy huquqbuzarliklar moliyaviy xavflarning natijalarini o'zida aks ettiruvchi faktlar hisoblanadi. Shu bilan birga, moliyaviy xavflar moliyaviy huquqbuzarliklardan kengroq tushuncha bo'lib, u normativ-huquqiy hujjatlarga amal qilinishidan tashqari moliyaviy ta'minot va oqimlarning sifatidagi o'zgarishlarni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun moliyaviy huquqbuzarlik va moliyaviy xavf tushunchalarini bir-biridan ajratish maqsadga muvofiqdir.

Moliyaviy huquqbuzarliklarni moliyaviy xavflar tarkibidagi yo'nalish sifatida ko'rish, masalani yanada tushunarliroq shaklda o'rganish imkonini beradi. Shunday konsepsiyadan kelib chiqilsa, moliyaviy xavflar tasnifida moliyaviy huquqbuzarliklarning yuzaga kelish ehtimolini hisobga olish kerak bo'ladi. Lekin shu o'rinda moliyaviy huquqbuzarliklar moliyaviy xavflarning har bir turi va yo'nalishida yuzaga kelishi mumkinligini ham e'tiborga olish zarur. Bunday holatda moliyaviy huquqbuzarliklar xavflari gorizontalar xavflar hisoblanadi va moliyaviy xavflarning vertikal turlarining har birida yuzaga kelishi mumkinligi oydinlashadi. Shundan kelib chiqib, moliyaviy huquqbuzarliklar xavfini moliyaviy xavflar tarkibida alohida yo'nalish sifatida shakllantirish shart emas. Shu sababli moliyaviy xavflar tasnifida asosiy e'tiborni moliyaviy xavflarning yuzaga kelishi va salbiy ta'sirlarini guruhlashga qaratish lozim bo'ladi.

Moliyaviy xavflar tasnifini yaratishning quyidagi afzalliklari mavjud:

- Moliyaviy xavflarga nisbatan bir xildagi konseptual yondashuv shakllanadi.

¹ Muallif ishlanmasi

- Moliyaviy xavflar bo'yicha barcha vazirlik va idoralarning "bir tilda so'zlashishi" imkoniyati yaratiladi;
- Xavflarni guruhlash orqali barcha vazirlik va idoralarda tahlil qilish uchun yagona asos paydo bo'ladi;
- Moliyaviy xavflar bo'yicha vazirlik va idoralarning o'zaro axborot almashish imkoniyatlari kengayadi;
- Moliyaviy xavflarni guruhlash va tahlil qilish orqali bir turdagi ko'p uchraydigan xavflarni minimallashtirishga erishiladi.

Moliyaviy xavflar tasnifini yaratish bo'yicha quyidagi ishlarni amalga oshirish taklif etiladi:

1. Moliyaviy xavflarni ichki va tashqi turlarga bo'lish. Bunda ichki moliyaviy xavflar – muassasa tomonidan ta'sir o'tkazish imkoniyati mavjud bo'lgan xavflardir.

2. Moliyaviy xavflarni strategik, operatsion va ma'muriy toifalarga ajratish. Bunda:

- Strategik xavflar rivojlanish strategiyalarini moliyalashtirish manbalarini tanlash bilan bog'liq (strategiyalarni moliyalashtirish manbalari sifatida davlat byudjeti, birgalikda moliyalashtirish va subsidiyalar kabi usullar kiradi).
- Operatsion xavflar moliyalashtirish jarayonidagi holatlar (to'lovlarni to'liq yoki bo'lib to'lash, g'aznachilik yoki bank muassasalari orqali amalga oshiriladigan operatsiyalar kabi).
- Ma'muriy xavflar esa tashkilot ichidagi xodimlar, jarayonlar va tizimlarning tashkiliy jihatdan muvaffaqiyatsizlikka uchrash ehtimolini qamrab oladi.

3. Moliyaviy xavflar tasnifini qo'llash bo'yicha yo'riqnoma ishlab chiqish.

4. Davlat moliyasini boshqarish axborot tizimlarida avtoprofilaktika va avtokameral modullarni joriy qilish. Bu modullar moliyaviy xavflarni dastlabki bosqichda aniqlash, tegishli ogohlantirishlarni berish hamda zarurat tug'ilgan hollarda moliyaviy operatsiyalarni bloklash vakolatiga ega bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Князева Е.Г., Юзвович, Л. И., Луговцов Р. Ю., Фоменко В. В. Финансово-экономические риски. Учебное пособие. Екатеринбург Издательство Уральского университета, 2015. – 114 с.

2. Солодов А.К., Основы финансового риск-менеджмента. Издание Александра К. Солодова М, 2018. – 286 с.

3. M.Woods, K.Dowd. Financial Risk Management for Management Accountants. – Canada: The Society of Management Accountants of Canada, American Institute of Certified Public Accountants, Chartered Institute of Management Accountants, 2008. – 30 p.

4. К.А. Horcher. Essentials of Financial Risk Management. – USA: John Wiley & Sons, Inc., 2005. – 272 p.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournlbot](https://t.me/marketinjournlbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГOCT 7.56-2002 " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**